

Секція 1
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Баулін О. В., викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

В юридичному середовищі аксіомою вважається, що кримінально-процесуальне право не може існувати без кримінального права, і навпаки, норми останнього не можна реалізувати без першого. Відзначаючи тісний зв'язок цих двох галузей права, наводиться дев'ять основних позицій, які переконливо віддзеркалюють засади їхнього співвідношення [1, с. 23-24]. Основним призначенням кримінально-процесуального права є забезпечення правильного застосування кримінального права [2, с. 30]. І хоч, кримінально-процесуальне право має власний зміст і власну соціальну цінність [3, с. 44], вся система його норм прилаштовується до того, щоб забезпечити правильне застосування норм кримінального права в окремому випадку, в якому абсолютно виключалося б будь-яке викривлення дійсної волі народу, вираженої в нормах кримінального права [4, с. 42-43]. Здійснити це можна лише за умов міцного взаємозв'язку і узгодженого застосування багатьох інститутів, понять та інших категорій кримінального права та процесу.

Нажаль, аналіз сучасної слідчої та судової практики вказує на низку проблем в діяльності органів кримінальної юстиції України, обумовлених відсутністю належної взаємодії норм чинного кримінального і кримінально-процесуального права.

Так, в Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року (далі – КПК України) з'явилися кримінально-правові норми, а в чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК

України) – положення суто процедурно-процесуальної природи. Для ілюстрації достатньо навести положення ч. 3 ст. 503 КПК України: «Кримінально-правова оцінка суспільно-небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинна ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. При цьому не враховується попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусових заходів медичного характеру». У КК України аналогічних положень не закріплено, але встановлено, що суд може застосувати той чи інший вид таких примусових медичних заходів, залежно від «характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб» (ч. 1 ст. 94 КК України). Отже, прямо передбачається індивідуальний підхід суду при застосуванні до особи примусових заходів медичного характеру. В кримінальному провадженні зазначені дані про особу з'ясовуються, і, зрозуміло, впливають на рішення суду, особливо у випадках, коли особа, яка перебуває на психіатричному обліку, вже неодноразово була засудженою місцевими судами різних областей, декілька разів до неї застосовувалися примусові заходи медичного характеру, а потім знову вчинила заборонену КК України дію. Автору, коли він працював слідчим, доводилося розслідувати кримінальну справу щодо такого «унікального шизофреніка», і за результатами її розгляду в суді дана особа була засуджена за нанесення тілесних ушкоджень середньої тяжкості під час сварки на роботі з колегою, хоча висновки первинної і повторної судово-психіатричних експертиз були різними в оцінці можливостей обвинуваченого правильно сприймати характер своїх дій та керувати ними. Суддя як висновок судово-психіатричної експертизи, так і діяння, заборонене кримінальним законом, та особу, яка його вчинила, оцінює за своїм внутрішнім переконанням на основі оцінки усієї сукупності досліджених в суді доказів, а кримінально-правові, кримінально-процесуальні та інші аспекти такого оцінювання та їх реальний вплив на суд не завжди знаходять чіткий прояв у постановлених судових рішеннях.

В ст. 49 КК України закріплені правила звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, але в ч. 4 ст. 447, ч. 2, ч. 3 ст. 461, ст. 476, ст. 478 КПК України поширено йдеться про строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, інститут якого існував до прийняття КК України 2001 року. А різниця у даних термінах суттєва і за їх змістом передбачаються різні правові наслідки, рух до яких вимагає й різної процедури провадження, чого й не вистачає. Наприклад, за ч. 1 ст. 478 КПК України, яка регулює початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, потерпілий має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення. Але у всіх інших справах особи, які заявляють про вчинення кримінального правопорушення компетентним органам у часі реалізації права на звернення не обмежені, тобто вони вправі заявляти про злочини та інші суспільно небезпечні діяння, які були так давно, що вже розслідування їх втрачає «розумну» актуальність, але закінчаться такі провадження мають за ухвалою суду про звільнення певної особи від кримінальної відповідальності. І це також породжує проблему в діяльності органів юстиції, оскільки не у всіх провадженнях встановити особу, яка вчинила давно злочин, реально можливо. Отже, вони будуть накопичуватись і відволікати увагу слідчих та прокурорів. Як вихід з цієї ситуації потрібно диференціювати в КК України і КПК України, відповідно, як строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, так і процедуру кримінального провадження. І хоч, зрозуміло, поширити правило, закріплене в ч. 1 ст. 478 КПК України, на всіх заявників, не можливо, бо особу не можна обмежувати у реалізації її конституційного права на звернення до органів державної влади, але надати повноважень прокурорам закривати кримінальні провадження у яких не було встановлено підозрюваного і скінчилися строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, – цілком можливо.

Це ж стосується і Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» від 26 листопада 2015 р., який нібито лише змінює норми кримінального права, але й містить у п. 3 своїх Прикінцевих положень процесуальні норми, оскільки встановлює окремі процедурні елементи порядку застосування матеріальних норм, які не завжди узгоджуються з нормами, закріпленими в КПК України. Зокрема, як обчислювати строк у тижнях, оскільки про обчислення такого строку в ст. 115 КПК України, як і в інших статтях цього кодексу, взагалі не йдеться.

Подібних правових колізій можна було навести ще чимало, але не це є нашою метою. Головне привертну увагу науковців до даної проблеми, яка, як і певна плутанина у взаємодії норм та інститутів кримінального і кримінально-процесуального права, з'явилися через те, що КК України приймався у 2001 році, а КПК України у 2012 році й під впливом різних концептуальних підходів. Отже, для досягнення позитивних зрушень у протидії злочинності, негайно потрібно зосереджувати зусилля правознавців і політиків на формуванні узгодженої кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої нормативної бази кримінальної юстиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с.
2. Кримінальний процес України: Підручник / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін.; За заг. ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця – Х.: Право, 2000. – 496 с.
3. Кримінальний процес: Підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К.: ЦУЛ, 2013. – 544 с.
4. Галкин Б. А. Советский уголовно-процессуальный закон: Монография / Б. А. Галкин. – М.: Госюриздат, 1962. – 256 с.